

навчальних закладах тощо.

До штатного розкладу медвигверезника входив черговий інспектор, який підпорядковувався начальнику та його заступнику. Черговий інспектор керував роботою чергового наряду й екіпажів спецмедслужби, встановлював особу доставлених, забезпечував їх своєчасний медичний огляд, здійснював контроль за поведінкою та станом їх здоров'я, негайно доповідав начальнику про надзвичайні події, доставку іноземців, вів та зберігав службові документи тощо.

Медвигверезники входили до структури управлінь (відділів) охорони громадського порядку органів внутрішніх справ, їх керівництво здійснювалося апаратами медвигверезників. Основними завданнями цих апаратів було удосконалення їх діяльності, впровадження позитивного досвіду та ефективних форм роботи, здійснення загального керівництва роботою екіпажів спеціальної медичної служби у містах.

Із метою доставки до медвигверезника осіб, які перебувають у стані сильного сп'яніння, створювалися екіпажі спеціальної медичної служби, а також залучалися позаштатні працівники міліції та народні дружинники. Особи, які були доставлені до медвигверезника, підлягали медичному огляду, про що складався акт, який був документом суворої звітності. Цей акт підписував черговий медвигверезника, медичний працівник і той, хто доставив осіб у стані сильного сп'яніння. Акт медичного огляду містив інформацію, щодо того, хто і звідки доставив особу, її стан здоров'я, наявність документів, речей та цінностей. У разі, коли в доставленій особі були виявлені тілесні ушкодження або вона перебувала в несвідомому стані, їй надавали першу медичну допомогу, а потім відправляли до відповідного медичного закладу.

Далі проводилася реєстрація у спеціальному журналі особи доставленого. Якщо у неї були відсутні документи, то особисті дані встановлювалися через адресне бюро або іншим способом. Якщо особу не було встановлено, але

існувала підозра, що цією особою вчинено злочин, то після медичного вигверезника її направляли до відповідного органу внутрішніх справ. Відповідно до спеціальної інструкції доставлені особи підлягали санітарній обробці, їм надавали медичну допомогу. Після цього особи розміщувалися в палатах медичного вигверезника. У разі, якщо вони не підкорювалися працівникам медвигверезника, до них застосовували зв'язування, про що складали акт і робили запис у реєстраційному журналі. Допускалося зв'язування на строк не більше двох годин під контролем медичного працівника.

Щодо строків утримання, то вони залежали від стану особи, що була доставлена до вигверезника, але не повинні були перевищувати 24 годин, після чого до особи застосовувалося адміністративне затримання строком до трьох годин для профілактичної та виховної роботи. Після звільнення з медвигверезника та оформлення протоколу про адміністративне правопорушення особу направляли до органів внутрішніх справ за місцем проживання. Коли правопорушення підпадало під дію законодавства з охорони громадського порядку, протокол направлявся до органів внутрішніх справ за місцем проживання порушника. Черговий проводив випуск за висновком лікаря й повертав вилучені речі, цінності, документи. З особи за надані послуги (санітарну обробку, постільну білизну тощо) стягувалася плата. Якщо порушник не мав можливості одразу сплатити нараховані кошти, йому пропонувалося добровільно оплатити встановлену суму у 10-денний строк. У разі несплати цих коштів їх вилучали в примусовому порядку на основі виконавчого припису нотаріальних органів [2, с. 91–93].

Ідеї реорганізації МВС виникають регулярно з огляду на потребу буденної роботи відповідних підрозділів та зміни в суспільстві. Тож історико-правові аспекти становлення системи спеціальних установ ОВС є перспективою наших подальших робіт.

Література

1. Criminal Execution Law: A Course of Lectures / [manag. ed. A. A. Tolkachenko ; preface by N. A. Petukhov]. – St. Petersburg : Yurid. Center Press, 2004. – 377 с.
2. Бандурка О. М. Адміністративна діяльність. Частина особлива : підручник / О. М. Бандурка ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ ; Еспада, 2000. – 368 с.
3. Органы и войска МВД России : краткий исторический очерк / [В. Ф. Некрасов, А. В. Борисов, М. Г. Детков и др.]. – М. : Объед. ред. МВД России, 1996. – 464 с.
4. Про виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань з підпорядкування Міністерству внутрішніх справ України : указ Президента України від 12 берез. 1999 р. № 248/99.

5. Кравченко Ю. Ф. Міліція України / Ю. Ф. Кравченко – К. : Генеза, 1999. – 432 с.

6. Об основных обязанностях и правах инспекций по делам несовершеннолетних, приемников-распределителей несовершеннолетних и специальных учебно-воспитательных учреждений по предупреждению безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних : указ Президиума Верховного совета СССР от 15 февр. 1977 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1977. – № 8.

7. Тропин Д. Н. Создание подразделений по делам несовершеннолетних : исторический аспект / Д. Н. Тропин // История органов внутренних дел России : сб. науч. тр. – М. : ВНИИ МВД России, 2002. – Вып. 5. – 182 с.

8. Про заходи по посиленню боротьби проти пияцтва і алкоголізму, викоріненню самогонування : указ Президії Верховної Ради УРСР від 20 трав. 1985 р. № 280-XI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280-11>.

9. Про затвердження Інструкції про порядок направлення громадян для огляду на стан сп'яніння в заклади охорони здоров'я та проведення огляду з використанням технічних засобів : наказ МВС України, МОЗ України, Мін'юсту України від 24 лют. 1995 р. № 114/38/15-36-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0055-95>.

10. Про питання функціонування медичних вигверезників : постанова Кабінету Міністрів України від 9 серп. 1999 р. № 1451 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 32. – Ст. 95.

Надійшла до редколегії 02.12.2009

Анотації

Здійснено огляд історії становлення системи спеціальних установ ОВС, які детермінують учинення правопорушень у сфері охорони громадського порядку. Визначено сутність указаних спеціальних установ, запропоновано шлях вирішення проблеми використання даного терміна. Визначено їх види і розглянуто окремі фактори, які сприяли створенню системи спеціальних установ.

Рассмотрена история становления системы специальных учреждений ОВД, которые детерминируют совершение правонарушений в сфере охраны общественного порядка. Определена суть указанных специальных учреждений, предложен путь решения проблемы использования данного термина. Определены их виды и рассмотрены отдельные факторы, которые способствовали созданию системы специальных учреждений.

The history of special units' system formation within internal affairs agencies which stipulate offences committing in the sphere of public order keeping is researched. The essence of mentioned special units is determined; the way of solving the problem of using this term is offered. Their species are determined and separate factors which stimulated creation of special units' system are researched.

УДК 347.734(477)«18/19»

В. Є. КИРИЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ДВОРЯНСЬКОГО ЗЕМЕЛЬНОГО БАНКУ ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1905–1907 РР.

Селянський рух, який почав набирати оберти в 1902, 1904–1905 рр. з Лівобережжя та Степової України, загальний страйк, що пройшов на півдні Росії в 1903 р., – ці прояви громадської непокори свідчили про неухильне зростання незадоволення в суспільстві, й перш за все в селянському середовищі, існуючим станом речей. «...піднялись селяни Полтавської, Харківської й інших губерній, – описував селянський рух 1902 р. В. І. Ленін, – і пішли на поміщиків, відмикали їх амбари, ділили між собою їх добро, давали голодним

хліб, засіяний і зібраний мужиком, але захоплені у власність поміщиком, вимагали нового розподілу землі» [1, с. 194–195]. Спроби, за висловом В. К. Плеве, за допомогою «маленької звитяжної війни» загасити зростаючий революційний рух та вирішити зовнішні міжнародні суперечності, призвели до поразки у війні, підписання не вигідного Портсмутського миру й ще більше загострили вибухову внутріполітичну ситуацію в країні.

Вибух стався у «криваву неділю» 1905 р. і швидко перетворився на стихійний у своїй

основі, некерований масовий рух, що увійшов в історію як перша російська революція 1905–1907 рр., завдяки якій розпочалося перетворення політичного устрою країни на конституційну монархію та розбудова парламентаризму. Зрушили з місця й перебудова в соціально-економічній сфері, почала реалізовуватись століпінська аграрна політика, а разом із нею стартував новий етап в історії мобілізації землі, а відтак і в історії діяльності Державного дворянського земельного банку як одного з ключових гравців на ринку землі.

В існуючій історіографії, як-от дореволюційній, радянській або сучасній, взагалі відсутні монографічні праці, присвячені безпосередньо Дворянському банку, на кшталт монографії О. Н. Зака з історико-економічного аналізу діяльності Селянського поземельного банку. Ті ж студії, що разом з іншою розглядають і цю проблематику, мають переважно загальноісторичну та економічну спрямованість і, на наш погляд, є певною мірою фрагментарними. До праць, що торкаються проблем діяльності Дворянського банку в цю революційну добу, слід віднести як одне з найбільш предметних офіційно-довідкове видання «Государственный дворянский земельный банк, 1885–1910» [2], торкалися цього питання й дореволюційні економісти, навіть з елементами історичних екскурсів [3, 4]. Більшість досліджень радянських часів дуже фрагментарно висвітлювали діяльність Дворянського банку [5]. З приємністю слід відзначити сучасне посилення наукового інтересу до питань державного іпотечного кредитування у пореформені часи, в тому числі й правової спрямованості [6–9]. Тому звернення до правових аспектів діяльності становой кредитної установи в умовах політичної кризи в державі є новим й актуальним з огляду на те, що проблеми мобілізації землі в Україні очікують свого вирішення.

Правове становище державної становой кредитної установи, зорієнтованої на підтримку землеволодіння помісного дворянства, нормативне регулювання її діяльності були предметом постійної уваги уряду протягом усього часу існування Дворянського банку. І саме на початку ХХ ст. ми маємо змогу спостерігати, як до нормотворчого процесу, на який у кінці ХІХ ст. впливала лише внутрішньоурядова боротьба політичних течій, що існували у владній верхівці, починають долучатися й демократичні інституції.

Ще у 1903 р., визначаючи стратегічні завдання щодо вдосконалення державного порядку, маніфест 26 лютого 1903 р. проголосив декілька напрямків перебудови у державній сфері, зокрема в діяльності державних кредитних установлень з метою найкращого зміцнення й розвитку добробуту основних устоїв російського сільського життя – помісного дворянства і селянства [10].

Висвітлюючи урядові реформаторські заходи щодо державних кредитних установлень, нагадаємо, що ще до заснування Дворянського банку в державі діяла Рада державних кредитних установлень, створена у дореформені часи указом від 7 травня 1817 р. [11]. Під час реформування державних кредитних інституцій у 1860 р. рада була збережена, причому недоторканою залишилась «демократична» складова цього контролюючого органу, а саме відповідно до статей 112, 113 статуту Державного банку: «для постійного нагляду за неослабним з боку Державного банку виконанням статуту цього банку», Рада державних кредитних установлень обирала на 3 роки двох депутатів, по одному від Санкт-Петербурзького дворянства та купецтва, третій депутат призначався урядом від відомства Державного контролера для постійної, протягом року, перевірки його діяльності [12, ст. 112, 113].

5 червня 1895 р. Державна рада змінила порядок ревізії державних кредитних інституцій. Раду державних кредитних установлень було скасовано, а з 1894 р. Дворянський банк повинен був спрямовувати щорічні звіти міністрові фінансів, який після погодження звіту з Державним контролером вносив його на розсуд Державної Ради. Щодо витрат Дворянського банку, то вони окремо ревізувались Державним контролером, якому до того ж, хоча й тимчасово – на три роки, було надано право за умови погодження їх з міністром фінансів видавати правила проведення ревізії витрат Дворянського банку [13]. Таким чином влада усунула «виборний» елемент від контролю за кредитними установами, хоча навряд чи варто перебільшувати його вплив на кредитну політику.

Продовжуючи реалізовувати програмні настанови маніфесту, 11 липня 1903 р. указом Урядуючого Сенату було засновано Комітет у справах земельного кредиту [14]. Відповідно до ст. 1 указу комітет формувався під головуванням голови Комітету фінансів з міністрів внутрішніх справ, фінансів, землеробства і державного майна, державного контролера та

членів, безпосередньо призначених царем. До компетенції комітету було віднесено обговорення питань, що стосувалися загального напрямку діяльності установ земельного кредиту й таких, що надходять за особливим височайшим повелінням, а також тих, які будуть визначені самим комітетом або надійдуть від міністрів, що входять до його складу. Стаття 2 указу зобов'язувала міністра фінансів вносити щорічні звіти Дворянського земельного та Селянського поземельного банків на розгляд комітету в контексті узгодження напрямів діяльності цих установ із державними потребами.

Проте вже в 1905 р. унаслідок роботи Особливої наради із заходів щодо укріплення селянського землеволодіння було засновано Комітет у земельних справах, що внесло чергові зміни в організацію державного контролю за кредитними установами. Відповідно до указу про заснування, саме до компетенції комітету було віднесено розгляд звітів Дворянського та Селянського банків [15].

Розвиток революційних подій, наслідком якого стала зміна устоїв державної влади за представницькими принципами, мали свій вплив і на систему контролю за державним кредитом. Відповідно до височайше затвердженого 24 квітня 1906 р. акта про заснування Державної Ради, віданню її Другого департаменту підлягали звіти Державного дворянського земельного та Селянського поземельного банків [16, ст. 69, п. 3]. Проте Державну Думу вдалося усунути від реального контролю за діяльністю державних кредитних установ взагалі й Дворянського банку зокрема. Засновницький акт Державної Думи серед предметів, які входять до кола компетенції представницької установи, передбачив державний розпис доходів й видатків, а також звіт Державного контролю щодо виконання державного розпису. А враховуючи те, що Державний контроль здійснював нагляд лише за адміністративним витратами Дворянського банку, то Державна Дума була позбавлена як безпосереднього, так і опосередкованого (через звіт Державного контролю) нагляду за державними кредитними установами [17, ст. 31].

Звісно, такий стан речей в умовах розбудови парламентаризму не міг залишитися без уваги й задовольнити революційно налаштовану громадськість. У наукових колах сформувались дві точки зору на цю проблему. Прихильники консервативних поглядів були занепокоєні тим, що парламентський контроль

внесе відчутну нестабільність у діяльність державних кредитних установ, джерелом якої будуть зміни у партійному складі Державної Думи. Посилаючись на західний досвід, вони зауважували, що в конституційних державах державні кредитні установи стають зряддям у руках парламентської більшості, яка дуже часто дбає не про спільне благо, а про сепаратні, можливо, вузьокласові інтереси [18, с. 669; 19, с. 31; 20, с. 283]. Наводились погляди й західних фахівців, зокрема французького економіста, фахівця у галузі державних фінансів Р. Стурма, який наполягав на тому, що парламентський контроль за державним кредитом з теоретичної точки зору суперечив би принципу розподілу влади, бо Державна Дума за такої системи контролювала б сама себе [21, с. 453].

У той же час науковці ліберального спрямування наполягали на тому, що контролю Державної Думи лише за адміністративними витратами державних банків недостатньо, зауважуючи, що за чинною процедурою, навіть при встановленні Думою порушень при здійсненні витрат, відсутні наслідки фіксації цих негативних фактів. Саме такий приклад наводить проф. В. В. Івановський у своєму підручнику, ілюструючи недостатність фінансової контролюючої влади законодавчих установ [22, с. 371]. У своїй монографії приват-доцент О. Н. Зак наводить досвід так званої скандинавської системи управління державними кредитними установами, головною рисою якої є безпосередня участь народного представництва в контрольній функції [23, с. 420–427]. Пропозиції проф. П. П. Мігуліна полягали у запозиченні германського досвіду й заснуванні спостережного комітету, до складу якого входили б чотири представники від верховної влади (Міністерства фінансів, Державного контролера, Санкт-Петербурзького та Московського біржових комітетів) й по два представники від Державної Ради та Державної Думи. Головування в цьому комітеті пропонувалось віддати керманічу Ради Міністрів [24, с. 3].

У 1910 р. в Державну Думу було внесено законопроект щодо реформування Другого департаменту Державної Ради, який до цього складався із 9 членів й опікувався, як зазначалося вище, розглядом звітів державних кредитних установлень. Законопроект пропонував розширити склад департаменту за рахунок восьми членів, з яких чотири обираються Державною Думою, решта Державною Радою з числа її членів, що обираються [25, с. 433].

Однак навряд чи можна вважати зазначену законодавчу ініціативу рівноцінною альтернативою парламентському контролю.

Окрім протистояння парламентським інституціям у боротьбі за політичний та фінансовий контроль над державними кредитними установами, уряду доводилось вирішувати й фінансово-економічні проблеми, що виникли внаслідок війни та революційних подій.

В умовах російсько-японської війни, яка суттєво вплинула на динаміку банківських операцій, уряд був змушений вдатися до певних коректив діяльності державних кредитних установ [26, арк. 2–17]. Височайшим указом від 26 березня 1904 р. було затверджено рішення Комітету фінансів про тимчасові обмеження діяльності Дворянського банку терміном на період військових подій. За цим указом позики могли надаватися лише за умов застосування нормальної оцінки землі. Щодо вже заставлених маєтків, то їх Perezаства могла відбуватися і за нормальною, а, в разі наявних підстав – і за спеціальною оцінкою, проте не раніше ніж через п'ять років з часу попередньої застави [27, ст. 1]. Указ також наділяв очільника фінансового відомства правом офіційного тлумачення застосованих обмежень.

Заборона проіснувала два роки, і 5 грудня 1906 р. міністр фінансів поінформував Сенат про височайше затвердження 1 грудня положення Комітету фінансів стосовно скасування обмежень щодо видачі позик [28]. Запроваджені у зв'язку з російсько-японською війною заходи призвели до стрімкого скорочення обсягу виданих позик, однак не такого стрімкого, як це наводиться у ювілейному виданні «Государственный дворянский земельный банк, 1885–1910» (до речі, дуже популярного у науковців як статистичне джерело), де зокрема зазначається, що в 1904 р. видано позик на 25,8 млн руб., у 1905 р. – 17,2 млн руб. і, нарешті, в 1906 р. – 15,9 млн руб. [2, с. 22]. Офіційна ж статистика оперує дещо іншими відомостями: так, відповідно до звіту Дворянського банку за 1906 р., ним у 1904 р. було видано позик на 52,9 млн руб., у 1905 р. цей показник зменшився до 39,8 млн руб., досягнувши в 1906 р. 32,6 млн руб. [29, с. 7].

Проте скасування обмежень, запроваджених під час війни, не покращило показників діяльності банку, вони продовжували падати. У 1907 р. зафіксовано найменшу кількість виданих позик – 280 на загальну суму 10 млн руб. – саме про таку мізерну суму йдеться у

статистичних відомостях, присвячених чверті століття існування банку [30, с. 444, 2, с. 52]. Цікаво, але вже у звіті щодо діяльності банку в 1912 р. наведені інші дані – 26,1 млн руб. [31, с. 418; 32, с. 5].

Таке падіння обсягів наданих позик пояснюється запровадженням у практику положень затвердженої 21 березня 1906 р. думки Державної Ради щодо змін умов надання позик Дворянським і Селянським банками [33]. До таких непопулярних правових заходів уряд змусило вдатися критичне становище із запасним капіталом, який витрачався на покриття збитків. Заходи, реалізовані в указі міністру фінансів від 7 липня 1900 р., спрямовані на покриття збитків, що виникали на курсових різницях при розміщенні заставних листів, змінили умови надання позик та ввели так звані «приплати», що були покликані компенсувати збитки від низького курсу відсоткових паперів банку [34; 4, с. 347]. На 1 січня 1906 р. збиток від реалізації заставних листів вже на умовах указу 7 липня 1900 р., становив 19 970 тис. руб., а вищезгаданих приплат на ту ж дату вдалося отримати лише на 4 079 тис. руб. За наслідками реалізації 4 % заставних листів нової емісії у 1906 р. банк отримав збитків на 3 791 тис. руб., частина з яких у розмірі 2 561 тис. руб., що перевищувала 10 % номінальної вартості заставних листів, з дозволу міністра фінансів відразу ж була покрита за рахунок запасного капіталу, приплати становили лише 958 433 руб. Таким чином, станом на 1 січня 1907 р. збитки становили 21 200 тис. руб., у той час як кошти на їх покриття не перевищували 5 038 тис. руб. [29, с. IV]. Банківські заощадження, що накопичувались у запасному капіталі й станом на 1 січня 1897 р. досягли суми 12,9 млн руб., протягом 10 років були витрачені на покриття щорічних збитків від реалізації власних заставних листів. На 1 січня 1907 р. у запасному капіталі банку після відшкодування збитків залишилося лише 731 498 руб. [29, с. V].

Зазначена думка Державної Ради від 21 березня 1906 р. кардинально змінила два елементи в алгоритмі діяльності банку: надання позик готівковими коштами було скасовано та відновлено порядок надання позик заставними листами за їх номінальною вартістю, який існував під час заснування банку. Позичальникам пропонувались 4,5-відсоткові та 5-відсоткові заставні листи, за якими вони отримували: у першому випадку – 4,5 руб., а в другому –

5 руб. зі 100 руб. на рік [33, розд. II, п. 1–2], а не 5 руб. та 5,5 руб. відповідно, як це зазначено у ювілейному виданні [2, с. 24]. Новий порядок змістив й акценти в діяльності центрального апарату банку та його місцевих відділень. Якщо у 1901 р. із 1 818 позик 309 (17 %) було видано у центральному офісі банку, а решту 1 509 (83 %) – місцевими відділеннями, то в 1906 р. з переходом на паперові розрахунки Дворянський банк із 625 позик 402 (66 %) видав у своїй головній конторі й лише 223 (34 %) припали на місцеві відділення [29, розд. II, с. 6]. Це пояснюється тим, що паперові розрахунки зручніше було проводити в головному офісі, аніж у провінційних відділеннях.

Обмежувальні урядові заходи, а також загальний пригнічений стан фінансового ринку, викликаний війною та революцією, вплинули на збереження тенденції падіння котировок заставних листів Дворянського банку. Унаслідок цього вартість кредиту збільшилась на 6,5 % і призвела до тимчасового скорочення кількості наданих позик, однак це дозволило банку уникнути втрат, що виникали під час реалізації його заставних листів. Лише підвищення протягом 1908–1909 рр. розцінок на відсоткові папери державних земельних банків (біржові ціни зросли на 5 %) поживило діяльність банку [2, с. 22; 35, с. 183].

Відновлення первинних умов кредитування, що існували на початку операцій банку, завершило довготривалу тенденцію зниження відсотка росту по позиках (найнижчий показник якої досяг 3,5 % і був встановлений указом від 29 травня 1897 р. [36]), а повернення до практики надання позик заставними листами позбавило банк курсових збитків та надало можливість відновити запасний капітал, довівши його розмір у 1910 р. до 5,5 млн руб. [2, с. 27], а в 1913 р. вже до 16,6 млн руб. [37, с. IV].

Окрім занепокоєння щодо збитків від реалізації заставних листів та відсутності готівкових коштів унаслідок війни, що стало безпосередньою причиною затвердження думки Державної Ради від 21 березня 1906 р., на скорочення обсягу операцій Дворянського банку вплинули й революційні події 1905–1907 рр. Хвиля селянської непокорі, що прокотилась країною, змусила поміщиків продавати свою землю Селянському банку – таким чином вони намагалися запобігти збиткам від можливого примусового відчуження землі.

Серед заходів уряду щодо забезпечення майнових інтересів дворянського стану під

час революційних подій 1905–1907 рр. та таких, що суттєво вплинули на показники діяльності Дворянського банку, слід відзначити височайше затверджену 26 квітня 1906 р. думку Державної Ради [38]. Відповідно до II розділу цієї думки Селянському поземельному банку надавалось право здійснювати операції із землями, що заставлені в Державному дворянському земельному банку, за умови прийняття на себе боргів означеної установи. Враховуючи майже об'єднане адміністративне управління цими кредитними установами, переведення боргу відбувалося без бюрократичних обтяжень – простим записом у книзі Дворянського банку. При достроковому погашенні боргу Дворянському банку за позиками, що видавались на умовах указу від 7 липня 1900 р., Селянський банк повинен був відшкодувати Дворянському банку передбачені приплати на покриття курсової різниці. Також під час придбання маєтків, що перебували в заставі Дворянського банку, Селянський банк приймав на себе й борги, що лежали на цих землях.

Уже в 1906 р. на Селянський банк було переписано 665 082 дес. землі, обтяжені 27 773 тис. руб. боргу [29, розд. II, с. 37]. Наступний, 1907 р. приніс майже подвоєння цієї суми – 54 606 тис. руб. І лише зі спадом революційного напруження цей показник став зменшуватись, у 1908 р. він скоротився до 29 186 тис. руб., а в 1909 р. взагалі досяг 15 305 тис. руб. [39, с. 92].

Революційні події 1905–1907 рр. невблаганно вимагали від владної верхівки докорінних змін як у сфері державного устрою країни, так і вирішення головного питання революції – аграрного. Некерованість народного руху, компромісні поступки царату дозволили владі приборкати стихію та опанувати ситуацію. Проте хибність дореволюційної аграрної політики була визнана навіть у консервативних колах. На відміну від попередніх реформ, що народжувались за зачиненими дверима і відчували на собі вплив лише внутрішнього протистояння політичних угруповань владної верхівки, нове реформування відносин на селі уряду довелося проводити в умовах функціонування народного представництва. Надаючи великого значення таким фінансовим інститутам, як державні установи довгострокового кредиту, уряд зробив усе від нього залежне, щоб знівелювати вплив Думи на державні банки та не допустити прямого парламентського

контролю за їх діяльністю.

Державний дворянський земельний банк, будучи спрямованим на консервацію станового чинника у поземельних відносинах та фінансову підтримку помісного дворянства в умовах пореформеної перебудови, посідав провідне місце в системі іпотечного кредитування. Однак революція 1905–1907 рр., що призвела до зміни аграрного курсу, виявила

тенденцію до поступового втрачання здобутих банком позицій. Вжиті урядом правові заходи, які вже важко було назвати протекціоністськими, дозволили у відносно короткий строк здолати негативні наслідки воєнного часу і революційних потрясінь та покращити фінансовий стан банку, проте його роль у процесі мобілізації землі стає менш значною, поступаючи Селянському поземельному банку.

Література

1. Ленин В. И. К деревенской бедноте. Объяснение для крестьян, чего хотят социал-демократы / В. И. Ленин // ПСС. – Т. 7.
2. Государственный дворянский земельный банк, 1885–1910. – СПб., 1910. – 54 с.
3. Печерин Я. И. Исторический обзор правительственных, общественных и частных кредитных установлений в России / Я. И. Печерин. – СПб. : Тип. В. Ф. Киршбаума, 1904.
4. Мигулин П. П. Наша банковская политика (1729–1903) / П. П. Мигулин. – Х. : Печатное дело, 1907.
5. Гиндин И. Ф. Государственный банк и экономическая политика царского правительства (1861–1892) / И. Ф. Гиндин. – М. : Госфиниздат, 1960.
6. Акманов С. С. Государственный дворянский земельный банк в системе кредитных учреждений в дореволюционной России / С. С. Акманов // Сибирский юридический вестник. – 1998. – № 2.
7. Степанов В. Л. Н. Х. Бунге: Судьба реформатора / В. Л. Степанов ; Ин-т. рос. истории РАН. – М. : Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 1998. – 398 с.
8. Проскуракова Н. А. Земельные банки Российской империи / Н. А. Проскуракова. – М. : Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2002. – 520 с.
9. Головки О. М. Фінансова адміністрація Російської імперії в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.): іст.-прав. дослідження : монографія / О. М. Головки. – Х. : СИМ, 2005. – 412 с.
10. Манифест. – О предначертаниях к усовершенствованию государственного порядка // ПСЗ – III. – Т. XXIII. – 1903. – № 22581.
11. Положение о Совете государственных кредитных установлений // ПСЗ – I. – Т. XXXIV. – 1817. – № 26834.
12. Высочайше утвержденный 31 мая 1860 г. Устав Государственного банка // ПСЗ – II. – Т. XXXV. – 1860. – № 35847.
13. Высочайше утвержденное 5 июня 1895 г. мнение Государственного Совета. – Об изменении порядка ревизий государственных кредитных установлений // ПСЗ – III. – Т. XV. – 1895. – № 11797.
14. Именной Высочайший указ 11 июля 1903 г., данный Сенату. – Об учреждении Комитета по делам земельного кредита // ПСЗ – III. – Т. XXIII. – 1903. – № 23290.
15. Именной Высочайший указ 6 мая 1905 г., данный Сенату. – Об учреждении Комитета по земельным делам и о преобразовании Министерства земледелия и государственных имуществ в Главное управление землеустройства и земледелия // ПСЗ – III. – Т. XXV. – 1905. – № 26172.
16. Высочайше утвержденное 24 апреля 1906 г. Учреждение Государственного Совета // ПСЗ – III. – Т. XXVI. – 1906. – № 27808.
17. Высочайше утвержденное 20 февраля 1906 г. Учреждение Государственной Думы // ПСЗ – III. – Т. XXVI. – 1906. – № 27424.
18. Филипов Ю. Д. Банки // Словарь юридических и государственных наук / под ред. А. Ф. Волкова, Ю. Д. Филипова ; [при уч. В. Н. Александренко, С. М. Бараца, В. Э. Вальденберга и др.]. – СПб. : Обществ. польза, 1901. – Т. I. – Вып. 1.
19. Залшупин А. С. Энциклопедия банковского дела / А. С. Залшупин, М. И. Гессен. – СПб., 1907.
20. Эпштейн Е. М. Банковое дело : лекции, чит. в Моск. Коммер. Ин-те в 1908/9 акад. году / Е. М. Эпштейн. – М., 1910.
21. Стурм Р. Бюджет / Р. Стурм ; [рус. пер.]. – СПб., 1907.
22. Ивановский В. В. Учебник государственного права / В. В. Ивановский. – Казань : Типо-лит. Император. ун-та, 1908.
23. Зак А. Н. Крестьянский поземельный банк (1883–1910 гг.) / А. Н. Зак. – СПб., 1911.
24. Мигулин П. П. Реформа Государственного Банка / П. П. Мигулин // Экономист России : [журнал]. – 1909. – № 5.
25. Озеров И. Х. Новый законопроект / И. Х. Озеров // Русское слово. – 1910. – № 234.
26. РГИА. – Ф. 593. – Оп. 1. – Спр. 399.

27. Высочайше утвержденное 26 марта 1904 г. положение Комитета финансов. – Об условиях дальнейшей деятельности Дворянского земельного и Крестьянского поземельного банков в связи с наступившим военным временем // ПСЗ – III. – Т. XXIV. – 1904. – № 24294.

28. Высочайше утвержденное 1 декабря 1906 г. положение Комитета финансов. – Об отмене установленных Высочайше утвержденных 26 марта 1904 года положением Комитета финансов по выдаче ссуд из Государственного дворянского земельного банка // ПСЗ – III. – Т. XXVI. – 1906. – № 28643.

29. Отчет Государственного дворянского земельного банка за 1906 год : Двадцать первый отчетный год. – СПб. : Печатня С. П. Яковлева, 1907. – Разд. II. – С. 7.

30. Государственный Дворянский земельный банк 1885–1910 гг. // Вестник финансов, промышленности и торговли. – 1910. – № 23.

31. Деятельность Государственного Дворянского земельного банка за 1912 год // Вестник финансов, промышленности и торговли. – 1913. – № 49. – С. 418.

32. Отчет Государственного дворянского земельного банка за 1912 год : Двадцать седьмой отчетный год. – СПб. : Печатня С. П. Яковлева, 1913. – Разд. II. – С. 5.

33. Высочайше утвержденное 21 марта 1906 г. мнение Государственного Совета. – Об изменении оснований выдачи ссуд из Государственного дворянского земельного и Крестьянского поземельного банков // ПСЗ – III. – Т. XXVI. – 1906. – № 27584.

34. Именной Высочайший указ, данный министру финансов. – Об изменении размера платежей по вновь выдаваемым из Государственного дворянского земельного банка ссудам // ПСЗ – III. – Т. XX. – 1900. – № 19058.

35. Погребинский А. П. Очерки истории финансов дореволюционной России / А. П. Погребинский. – М., 1954. – С. 183.

36. Именной Высочайший указ, данный министру финансов. – О даровании дворянам-заемщикам Государственного дворянского земельного банка и Особого его Отдела возможных облегчений в исполнении лежащих на них перед названным Банком обязательств // ПСЗ – III. – Т. XVII. – 1897. – № 14170.

37. Отчет Государственного дворянского земельного банка за 1913 год : Двадцать восьмой отчетный год. – СПб. : Печатня С. П. Яковлева, 1914. – С. IV.

38. Высочайше утвержденное 26 апреля 1906 г. мнение Государственного Совета. – О предоставлении Крестьянскому поземельному банку, при производстве операций по землям, заложенным в Государственном дворянском земельном и акционерных земельных банках, принимать на себя долги означенным кредитным учреждениям // ПСЗ – III. – Т. XXVI. – 1906. – № 27826.

39. Деятельность Государственного дворянского земельного банка за 1909 год // Вестник финансов, промышленности и торговли. – 1911. – № 3.

Надійшла до редколегії 10.11.2009

Анотації

Розглянуто правове регулювання діяльності Державного дворянського земельного банку під час реалізації століпінської аграрної політики. Проаналізовано зміни, що сталися в системі контролю за державним кредитом, в умовах трансформації устоїв державної влади за представницькими принципами, а також урядові заходи, спрямовані на стабілізацію діяльності Дворянського банку під час революційних подій.

Рассмотрено правовое регулирование деятельности Государственного дворянского земельного банка во время реализации столыпинской аграрной политики. Проанализированы изменения, произошедшие в системе контроля за государственным кредитом, в условиях трансформации устоев государственной власти на основе представительских принципов, а также правительственные меры, направленные на стабилизацию деятельности Дворянского банка во время революционных событий.

The article is devoted to the law regulation of the State noble land bank activity during the realization of Stolypins agrarian policy. We analyze changes, which have happened in the system of state credit control, in the conditions of the foundations transformation in the state power on the basis of representative principles and also governmental measures, which are aimed at the stabilization of the Noble bank activity during the revolutionary events.